

תוכן העניינים

- 13 פתח דבר
- 17 מבוא ללשון הגי'ודזמו
שמותיה של הלשון 17; אלפבית ושיטות כתיבה 18; לאלינו (לשון תרגום כתבי הקודש) 19; חלוקת הלשון לתקופות 20; סימני ההיכר של הגי'ודזמו של ימינו 38; השפעת הגי'ודזמו על לשונות אחרות 48; סיכום 49
- 51 פונולוגיה וכתוב
רקע היסטורי 51; מערכת ההגאים של הגי'ודזמו הכלל-עות'מאנית 52; תעתיק הגאי הגי'ודזמו 54; תרגילי קריאה 72; תעתיקי הגאי הגי'ודזמו ברומאניזציות שונות 73; תרגילי איות 75
- 77 שיעור א
קטעי קריאה: לה קלאסה דיל ג'ודיזמו 77; דיספואיס דילה קלאסה 80
דקדוק: התווית המסתמת והמין הדקדוקי 81; ריבוי שמות עצם שאינם ממקור עברי או ארמי 83; תווית היידוע 84; קיצורים 84; פעלים בגוף שלישי בהווה חיווי 85; קאלי 86; איי 86; סדר המילים במשפט חיווי 86; מילת השליכה (וון) 86
- 88 שיעור ב
קטעי קריאה: איל נאסמייטו דיל בן אלס אי איל מול קי צה אה טיניר 88;
אידעיונאנאסאס 90; ריפלאטס אי דזגאס 91
דקדוק: צורות שלילה 92; שמות תואר 93; כינוי הקניין ביחיד 96; מקור הפועל 97; השימוש בפעלים 99; מבנים אימפרסונליים 99; ימי השבוע 101
- 103 שיעור ג
קטעי קריאה: "ג'ומה לוקי סי אפיגהו" 103; זרעה קון אגלי 105
דקדוק: כינויי הגוף 106; הפועל בזמן הווה בדרך החיווי 106; צורות פנייה 109;
כינויי שאלה 110

113

שיעור ד

קטעי קריאה: אנדי איל צירציר 113; רפלאמס אז דיגאס 115; אונה אינדינאלנסה 116
 דקדוק: פעלים חריגים בזמן הווה בחייוי 116; בניית שאלות 120; צורות
 הקטנה וחיבה 120; מבנה קניין עם די 122; תווית יידוע + שם תואר + לי + שם
 עצם 122; כינויי הקניין (צורה מקוצרת) 122; כינויי מושא עקיף 123

127

שיעור ה

קטעי קריאה: ארמי קירו, מאלרי 127; ציטטה לארגה 129; לה מוגאנה אז איל גאפיאו
 129; נו סי קירי דיגו 129; רפלאמס אז דיגאס 130
 דקדוק: בינוני פועל 131; שימוש בבינוני פועל 133; כינויים רפלקסיביים 134;
 נטיית פעלים רפלקסיביים בהווה חייוי 134; אה הפרסונלית 137; כינויי מושא
 ישיר 137; כינויי הרמוז 139; ייה להדגשה 140

142

שיעור ו

קטעי קריאה: אוי אים צירינס 142; מונטאניאס צירינס 142; רפלאמס אז דיגאס
 142

145

שיעור ז

קטעי קריאה: לה רוזה אינפלוריסי 145; מינוט, מינוט 145; רפלאמס אז דיגאס 147
 דקדוק: איסטאר וסיר 149; השימוש בתוויות 151; איר + מקור הפועל לציון זמן
 עתיד 152; סדר המילים בלשון שירה 153; כינויי גוף לאחר מילות יחס 154;
 מילות יחס ותוארי פועל 155; ביטויי זמן 156

159

שיעור ח

קטעי קריאה: פאסאטימפו 159; לה צרכה דיל טראמבאיי 160; אנדי איל חכס 160;
 מנחס אז גיליבון 161; קין סופיינסי אז אינטינדינסי 162
 דקדוק: שמות מספר 164; מספרים חלקיים 166; ביטויי שעה וזמן 166; פעלים
 מהסוג פלאזיר 168; צורות היפוקוריסטיות של שמות פרטיים 169; שמות עצם
 מורכבים 172; ביטויים שונים 172

175

שיעור ט

קטעי קריאה: און צואין אמניו 175; דורמי, דורמי 176; דימי רוחנה 176; דורמי,
 דורמי אירמוו אזיקו 176; לוצייה קירמוס 177

דקדוק: השתנות הגזע בפעלים בזמן הווה 178; ציווי חיובי 180; 'בואו נ-י' 184; השימוש בהווה, בעתיד ובמקור הפועל במשמעות ציווי 185; מיקומם של כינוי מושא וכינוי רפלקסיבי בודדים 185; מבנים עם ביטויי זמן 187; לו 'את זה' 188

190

שיעור י

קטעי קריאה: לוס פרוֹצֵיגוס דיל טילֵפֿון 190; אונה גֹמאייֵאדֵה 193; דוס שאַקאָאָקאָס 194; רֵפֿלאַמס אז דזֵגאָס 194
דקדוק: זמן עבר קרוב בחייו 196; השימוש בזמן עבר קרוב 199; תוארי פועל ומיליות קישור 199; הצגת שיחה בכתובה 202; ביטויים שונים 203

205

שיעור יא

קטעי קריאה: לאס אינסטֵטוסֵיוניס די ציינֵפֿיוניסייה לילה קומוניֵה גֹדֵלֵה די סאָלומקו 205; דוס אינֵימולֵיאָס 209; רֵפֿלאַמס אז דזֵגאָס 210
דקדוק: בינוני פועל 211; מבנה סביל 214; בינוני פועל חריג 215; כינויי הזיקה 215; 'של מי?' 'למי שייך?' 217; קי (סוס) / דיל קואַל / דוגי 217; 'לפני' (בזמן) 218

220

שיעור יב

קטעי קריאה: איל אומצרי אה פרוֹצֵירֵביוס 220; מורימקה אה מי מי ייאמאן 223; ייה אָלֵלו גֹמה 223; מאָס רֵפֿלאַמס אז דזֵגאָס 224

226

שיעור יג

קטעי קריאה: איל סולֵטֵריֵאו 226; דוס לֵטֵראָס 227; מאָמה, ייו נו טינגו צֵיֵסטו 229
דקדוק: זמן עבר מושלם בהווה חייו 230; תאריכים 232; מספרים סודרים: מבנה חלופי 234, 'מאזי' 234; 'ב-.../כ' 235

236

שיעור יד

קטעי קריאה: איל מודֵמיינטו ציומֵטֵה אין גריֵה: 1914–1923 236; אליקסאָנדר איֵטֵנה טֵראָקֵ; 238; דילוס מוֹאָוס, דילוס טוֹיוס אז דילוס טוֹיוס 241
דקדוק: זמן עבר מושלם בעבר קרוב חייו 242; כינוי קניין המתפקד כתואר: מבנה ארוך 242; וזווית היידוע + כינוי קניין כתחליף לשם עצם 244; תווית היידוע במקום כינוי היֵקניין 245; שמות קיבוציים 246; דירוג שמות תואר 246; דירוג תוארי כוּעל 251, קואַנטו מאָס או מאָס + כוּעל 252; הדגשה 252; ביטויים ומבנים שונים 253

255

שיעור טו

קטעי קריאה: רצו שמואל הנגיד 255; אונה פונעקע 258; ריפלאנס אז דיגאס 259
דקדוק: זמן עבר בלתי מושלם בחיווי 260; זמן עבר ועתיד ממושך 264; אויר +
מקור הפועל כצירוף גרימה 265; אפלאה ואפלו 265; כינויים סתמיים 266; (נון)
להדגשה 266; הצגת דרשיח בזמן הווה 266; ביטויים שונים 267

269

שיעור טז

קטעי קריאה: איל איסקאסו קאסטאגאדו 269; סאלומקו, 30 אפ 5677 273
דקדוק: זמן עבר לעבר בחיווי 275; משפטי תנאי 276; צירופי משך בעבר
ובעתיד 277; שני מקורות פועל ברצף 277; כינויי מושא כפולים 277; כינויי רמז
עצמאיים 280; העדר התאמה במספר 280; העדר מילת היחס לפני כינוי הזיקה
281; ביטויים ומבנים שונים 281

284

שיעור יז

קטעי קריאה: ה' דייו פהירו 284; לה מורה 285; ארדוליס ייראן פור לויפאס 286;
פארה צינור פילאס לארגאס 286
דקדוק: זמן עתיד בחיווי 287; הגיל 290; גזירת שמות עצם בהוספת סופיות 290

306

שיעור יח

קטעי קריאה: לה קי יו אמו 306; איל צייאזי די און קוטז די פרואז גלאסי 307; און
צילמיגיק 310; ריפלאנס אז דיגאס 311

312

שיעור יט

קטעי קריאה: איל דייו אלטו קון סו גראסייה 312; איל קאנטאר דילה סידלד די
טצריה 314; ריפלאנס אז דיגאס 317
דקדוק: זמן הווה בדרך התילוי 318; האקרוסטיכון בשירה 327

329

שיעור כ

קטעי קריאה: לה פין דיל מומדו 329; לה סזרינה 332
דקדוק: דרך התנאי 333; ליציר (די) 337; ציווי בשלילה 338; מיליות חיבור
וקישור 339; מיליות קריאה ותמיהה 339; ברכות לשבת ולחגים 342

345

שיעור כא

קטעי קריאה: איל טיניר שלום קון לה גינטי 345; מעשה נורא 346

דקדוק: צירופים פועליים 349; הגיוזמו הרבנית המסורתית 351; צורות ריבוי של שמות עצם ממקור עברי וארמי 353; התווית הסתמית לו 354; פֿולאנו אָ; סֿטערלאנו 355; גזירת פעלים 355; תחיליות 356; ראשי תיבות 360

362

שיעור כב

קטעי קריאה: לה די רבי מאָספּיס 362; איל קיטליק דיל פּיסקאָדו די ראש השנה אָ; אוינה גֿוגאָלירע 364; פּוריס די נאָפּאָקטוס 366; איל דייו דזשו 367; דקדוק: זמן עבר בלתי מושלם בדרך התילוי 369; סיכום סדר הזמנים 372; גזירת שמות התואר 373; שימוש בשם התואר בתפקיד שם העצם 375

377

שיעור כג

קטע קריאה: לה קואיסטייון דיל גֿוליומו 377; דקדוק: זמן עבר מושלם בחווה בדרך התילוי 386; זמן עבר לעבר בתילוי 387; זמן עתיד בתילוי 387; פור ופארה 388; שמות ארצות, עמים ושפות 390; שמות ערים ותושביהן 391

393

שיעור כד

קטע קריאה: לערה די און מואירעו 393

399

קטעי קריאה נוספים

399

א. טריזאקי די קיגארו

402

ב. סומנס דיל ספֿר רחל

404

ג. איל פאנטאלון לארגו

407

ד. רבי חיים בן משה ציגֿאָראָנו 1846–1931

413

ה. רבנו משה בן מימון (הרמב"ם) 1135–1204

416

ו. אוינה קאנטויגה די פארילד: קואנדו איל רבי נמרוד

419

ז. אוינה רומאנסה: אין איל צירגֿיל דילה רייטה

421

ח. סי פואילי דיזיר טוֹדו אין גֿוליומו

431

ט. חטפה

434

י. פוריס

436

יא. פסח

440

יב. שָׁוועט

449	לוח הפעלים
463	המילונים
465	מילון ג'ודזמו-עברי
521	מילון עברי-ג'ודזמו
553	מפתח
565	ביבליוגרפיה

פתח דבר

הספר שלפנינו – המכיל מקראה, ניתוח דקדוקי ומילון דו-לשוני – הוא הראשון מסוגו: מדובר במבוא מקיף, ברמה אוניברסיטאית, לשפת הג'ודזמו, שפתם של היהודים הספרדים ברחבי האימפריה העות'מאנית. הספר בנוי סביב קטעי קריאה מייצגים מהספרות והעיתונות שהופיעו בג'ודזמו במאתיים השנים האחרונות.

התחלתי לפתח את שנים-עשר הפרקים הראשונים של הספר לקראת קורס מבוא לג'ודזמו, שלימדתי באוניברסיטת קולומביה בניו-יורק בשנת הלימודים 1977/8, בהזמנתו של פרופ' מיכל הרצוג, ראש החוג לבלשנות דאז. הם נוסו מחדש באותו מקום, כאשר לימדתי את הקורס שנית ב-1979/80, ושוב עברו תהליך בדיקה ושיפור כאשר לימדתי את הקורס באוניברסיטת פנסילבניה, בתמיכת פרופ' סאמואל ג' ארמיסטד, ובמסגרת התכנית ללימודי שפות זרות בבית הספר ללימודים מתקדמים באוניברסיטת ניו-יורק, בין השנים 1979–1980. מאז התחלתי ללמד באוניברסיטה העברית בירושלים ב-1980/1, בעידוד פרופ' משה בראשר, פרופ' שלמה מורג, פרופ' חנא שמרוק ז"ל ופרופ' שאול שקד (ומדי פעם באוניברסיטת תל-אביב, בהזמנת פרופ' פאול וקסלר ופרופ' עליזה גיינאו), המשך הקורס לעבור הרצה ותיקון במסגרות אלו. החומר הכלול בשיעורים יג–כד הוכן או עבר עריכה יסודית בשנת הלימודים 1993/4, בעת שהותי בניו-יורק בשנת שבתון, והוא נוסה בשנים האחרונות. אני מודה לכל אלה שאפשרו לי ללמד את הקורס ולהביא את הספר לצורתו הנוכחית. הערות והצעות לשיפור הספר יתקבלו בברכה.

ברצוני להודות לפרופ' חיים ביינארט, לפרופ' שלמה מורג ובמיוחד לפרופ' משה בראשר, שעודדו אותי בתהליך העבודה ופעלו רבות להוצאת הספר לאור. אני מודה לפרופ' יהושע בראריה, לפרופ' מנחם בראשון, לפרופ' יוסף הקר ולפרופ' מנחם מילסון, שגייסו תמיכה בהוצאה לאור. תודה למרכז לשילוב מורשת יהדות המזרח במשרד החינוך, אשר במימונו התאפשרה עריכתם של נוסחים עדכניים של הספר. תודות לקרן עמו"ס של בית הנשיא, לקרן פדרמן ולרשות למחקר ולפיתוח של האוניברסיטה העברית, על הסיוע החשוב. תודה והוקרה לאינג'יניר אהרן ח' רוסו, יושב ראש המכון לחקר יהדות שלוניקי, על המענק הנדיב, אשר בלעדיו לא היה הספר יוצא לאור.

תודות מיוחדות לתלמידתי גבי מיכל הלד, שתרגמה את פרקי הדקדוק מאנגלית לעברית. אני מודה לדי"ר מתת אדר-בוניס על תרומתה לתרגום ולעריכת הספר, לתלמידיי מר דוד גוטסמן, די"ר טל גולדפיין, הרב דב הכהן, גבי יעלה כהן וגבי שרה בטאור על הערותיהם, למר דן בנוביץ, מנכ"ל הוצאת מאגנס, על הערותיו בעניין הסגנון והכתיב בעברית וטיפולו בהוצאה לאור, ולמר פסח שלניץ על סידור ועימוד הספר. הערכה ותודה לפרופ' אורה (רודריג) שורצולד על הערותיה החשובות. ולבסוף, תודות תמות לכל התלמידים שהשתתפו בקורס; תגובותיהם והתלהבותם מהנושא נתנו לי השראה.

ספר זה מיועד ללימוד עצמי או ללימוד בקבוצה. בשלבים המוקדמים ביותר בהכנתו נאלצתי לענות על שלוש שאלות: (א) האם את החומר בגידומו יש להציג באותיות רש"י או באותיות לטיניות? (ב) האם הספר יתבסס על קטעי קריאה מלאכותיים שיחברו על ידי המחבר, או על קטעים מייצגים מהספרות שנוצרה בגידומו החדשה עצמה? (ג) האם לתאר את מבני הדקדוק של הגידומו במסגרת 'הדקדוק המסורתי' (traditional grammar) או לפי תאוריות יותר מאוחרות? אחרי שקילת היתרונות והחסרונות של כל אחד מהצדדים, הגעתי למסקנות הבאות:

(א) אף שרוב דוברי הגידומו היום נוטים לכתוב את לשונם באלפבית הלטיני, בחרתי להציג את המילים בגידומו בכתב המסורתי, כתב רש"י דווקא (ובשיעור יג אף בכתב הקורסיבי, הקוליטריאלו). לימוד הגידומו באותיות הללו יעניק לתלמידים יסודות לקריאה עצמאית בספרות המודפסת ובכתב-היד בגידומו מימי הביניים ועד התקופה המודרנית, שנכתבו ברובם בכתב רש"י או בקוליטריאלו. בדרך זו אני מבקש גם לתרום להנצחת המסורת הספרדית היהודית עתיקת היום, אשר נדעה באכזריות כאשר הגרמנים סגרו את העיתונים האחרונים שיצאו לאור בגידומו, תמיד בכתב רש"י, בשלוניקי. דוברי העברית לא יתקשו כלל בלימוד כתב זה; ללא מאמץ ילמדו לזהות את שבע האותיות הנבדלות מהכתב המרובע שהם כבר מכירים מילדות: א (א), ז (ז), ט (ט), מ (מ), ס (ס), ש (ש), מכשולים ללימוד הנובעים מן השימוש בכתב רש"י סולקו מספר זה באמצעות חידושים אורתוגרפיים המתוארים בשיעור על המערכת הפונולוגית והכתיב. באותו שיעור מוצגת גם סקירה של מערכות התעתיק באותיות לטיניות הנמצאות בשימוש בקרב דוברי הגידומו ובלשנים.

(ב) פרט לקטעי הקריאה של שיעור א, בהם מוצג אוצר מילים וביטויים הנחוץ לכיתת מתחילים, הוחלט לבנות ספר זה סביב קטעי קריאה שנלקחו מספרים, מחוברות ומעיתונים שראו אור בגידומו במשך מאתיים השנה האחרונות בקהילות גדולות של דוברי גידומו, כגון שלוניקי, איסטנבול,

מבוא ללשון הג'ודזמו

היהודים שלימים נתכנו 'היהודים הספרדים' קיימו בימי שהותם הארוכה בספרד של ימי הביניים זיקת גומלין הדוקה, אם גם בעייתית לעתים, עם שכניהם הלא־יהודים בתחומי החברה והתרבות. הם באו במגע יום־יומי בלתי אמצעי עם ספרדים נוצרים מאזורים שונים, כל אזור והגוון המיוחד לו של הלשון האי־רומאנית, וגם עם מוסלמים דוברי ערבית. הללו, מוצאם היה מצפון אפריקה, והם שלטו בחלק גדול של ספרד מן המאה השמינית עד סוף המאה החמש־עשרה. זיקת גומלין זו הצמיחה לבסוף לשון חדשה ספרדית יהודית. במבוא זה מובאת סקירה כללית על הג'ודזמו כפי שהתפתחה באימפריה העות'מאנית ובצפון אפריקה, וכן נידונים בו כמה מן המאפיינים הבולטים של הג'ודזמו בגרסאותיה המודרניות.¹ הם מתוארים באופן יסודי יותר בשיעורים שבספר זה.

שמותיה של הלשון

למן ימי הביניים ועד היום השתמשו היהודים הספרדים בשמות שונים כדי לציין בהם את לשונם. בלשון גופא כלולים שמות קדמונים, כגון רומאנסי (שפה רומאנית עממית), לאלִיטו (שפה ממקור לטיני), ואִספאניוֹל או אִספאניוֹל (ספרדית),² ונוספו עליהם לימים מלִיטִיאלה (דיבור [יהודי עממי]) — במרוקו — ופִּלאַנקו (שפה מערב אירופית), גִּ'ודִימו, גִּ'ודִיטו וְגִּ'ודִיטו (יהודית), לִיטוּאלה גִּ'ודִיטו (שפה יהודית), אִילִאו־אִספאניוֹל (ספרדית־יהודית), אִלְגוֹן (ז'ירגון) ועוד — באימפריה העות'מאנית. בעברית הרבנית, ששימשה את חכמי יהודי ספרד כל

1 ברצוני להודות לגבי הדסה ראם, שתרגמה נוסח שונה במקצת של המבוא מאנגלית לעברית. הנוסח הקודם הופיע בספר מורשת ספרד, בעריכת ח' ביינארט, ירושלים תשנ"ב, 694–713.

2 מילים בג'ודזמו המודרנית מודפסות במבוא בכתוב המוצע בספר (ראו טבלה בעמ' 55–58). מילים מטקסטים קדם־מודרניים מופיעות באיות המקורי, בתוספת ניקוד להקלת הקריאה.

ימיה של העדה, נתכנתה הלשון 'לעז (ספרדל). בישראל נקראת הלשון על פי רוב בשמות 'ספניולית', 'לדינו' ו'זידוא-אספניול'; בשאר מקומות, מן הסתם, 'לדינו' הוא השם הרווח ביותר בשימוש העממי, ואילו חוקרי הלשון נוטים להעדיף את השמות 'ספרדית-יהודית' ו'גידומו'.

אלפבית ושיטות כתיבה

כשם שנוצרים כתבו ספרדית ימי בניימית באלפבית הלטיני של הכנסייה הקתולית, וכשם שמוסלמים דוברי מעין ספרדית כתבו לשון זו באותיות הערביות של האסלאם, כך כתבו יהודי ספרד על פי רוב את ניבם החדש באלפבית היהודי – היינו, העברי – בצורת כתב שהייתה דומה ביותר למה שנקרא לימים 'כתב רש"י'.³ עם בוא הדפוס נוצרה צורת אות שסוגננה לפי הכתב הספרדי היהודי הנטוי הזה, ולימים זכתה אות זו להעדפה בפרסומים בלשון היהודית הספרדית; ברם, גם הכתב המרובע, עם ניקוד או בלעדיו, היה בשימוש, בייחוד בכותרות, או שימש אות מודגשת להבלטה.

עד שלהי המאה התשע-עשרה השתמרו מילים ממוצא עברי או ארמי בכתיב המקורי על פי רוב, ואילו מילים ממוצא אתר נכתבו לרוב בדרך פונטית על פי שיטת תעתיק שהייתה אחידה בעיקרי יסודותיה ורווחה בכל הקהילות. להגאי הלשון (ראו להלן) יש מציינים גרפיים קבועים: סימן דיאקריטי מעל אותיות מסוימות או אחריהן משמש להבחנה בין שני הגאים שונים המיוצגים על ידי אות אחת (למשל $b = \beta$ לעומת $v = \tilde{v}$; $d = \tilde{d}$ לעומת \tilde{d} = δ ; $p = \tilde{p}$ לעומת $\tilde{p} = f$); \acute{a} בראש מילה ובאמצעה וכן \acute{e} בסוף מילה מייצגות a ; o, u, w, i, e, y מייצגת \acute{e} .

במרוצת השנים עברו על השיטה האורתוגרפית שינויים בכיוון היווצרותו של יחס אחד לאחד בין הסימון הגרפי להגה המוצג על ידיו. סימון דיאקריטי מעל אותיות מסוימות או אחריהן שימש לציון עיצורים שאינם קיימים בעברית: בימי הביניים ייצגה \tilde{g} את ההגאים ch (בתעתיק פונטי $[tʃ]$, בעברית

3 הוא נקרא 'כתב רש"י' משום שבאותיות אלה שממקור יהודי ספרדי הודפסה המהדורה הראשונה של פירוש רש"י לתנ"ך, שראתה אור בריגיו די קלבריה רל"ה, וכן הודפסו בכל הזמנים בסוג אות זה המהדורות הבאות של הפירוש. כך נולד הקשר בין פירוש רש"י לבין סוג האות שבו נהוג להדפיסו. אף שרוב היהודים הספרדים בימי הביניים נהגו לכתוב את השפה המדוברת שלהם באלפבית העברי, מובן שיהודים בעלי השכלה ידעו גם לקרוא ולכתוב באלפבית הלטיני, כמו גם באלפביתים לא יהודיים אחרים.

0. פונולוגיה וכתוב

0.1 רקע היסטורי

מערכת ההגאים של הגיודזמו המודרנית משקפת את העובדה, ששפה זו נוצרה בימי הביניים והתפתחה עד ימינו מתוך המפגש בין יהודי ספרד וצאצאיהם לבין עמים שונים ושפותיהם (ביניהן, שפות ודיאלקטים איבריים, תורכית, יוונית, סרבית וצרפתית). הגיודזמו, מאז תחילת התהוותה בספרד של ימי הביניים, נכתבה לפי המסורת באותיות יהודיות או 'עבריות'. מערכת האיות של הגיודזמו נובעת בחלקה ממערכות קודמות שהיו בשימוש בשפות יהודיות אחרות (לדוגמה עברית, ארמית-יהודית, יוונית-יהודית וערבית-יהודית) אותן דיברה בעבר אותה קבוצה שהפכה מאוחר יותר ליהודים הספרדים. בתקופתה המוקדמת, לפני שהיהודים גורשו מספרד ב-1492, היו למערכת האיות של הגיודזמו מאפיינים הדומים במידה מסוימת לתעתיק הלטיני של הספרדית בו השתמשו הנוצרים ולתעתיק הערבי של שפה זו בו השתמשו המוסלמים בספרד.

מערכת האיות של הגיודזמו עברה תהליך הגדרה מחדש במהלך שהייתם של דובריה בקהילות שנוצרו אחרי גירוש ספרד באימפריה העות'מאנית ובמערב אירופה, בצפון אפריקה ובמזרח התיכון. התפתחות עצמאית במערכת האיות של הגיודזמו החלה במאה השש-עשרה, כאשר גברה הנטייה להשתמש בתעתיק 'פונמי' – כלומר, ניתן סימן גרפי נפרד לכל 'פונמה'. תהליך זה נמשך במאות השבע-עשרה–השמונה-עשרה, ואילו בתחילת המאה התשע-עשרה הייתה כבר מבוססת מאוד מערכת האיות המודרנית ה'תקנית', שהיא הישג מכובד ביותר, בהתחשב בעובדה שבקרב היהודים הספרדים לא היו קיימות מעולם אקדמיות או מועצות להנחלת חוקי האיות. עדיין ניתן למצוא דוברי גיודזמו מבוגרים המשתמשים במערכת האיות המסורתית של הגיודזמו באותיות עבריות.

כתיבת שפת הגיודזמו במערכות אלפביתיות לא עבריות היא תופעה חדשה יחסית. תופעה זו היא בבחינת סטייה מן המסורת שאפיינה את הקהילה הלשונית של דוברי שפה זו מזה מאות בשנים. בסוף המאה התשע-עשרה ובתחילת המאה העשרים, התחילו יהודים ספרדים לכתוב את שפתם באותיות לטיניות וקיריליות. שינוי זה נבע בעיקר מצירוף של גורמים שונים, כגון לימוד

רשמי של שפות זרות לא יהודיות, היטמעות בתרבויות לא יהודיות ומהפכת התרבות שהנהיג בתורכיה אתאתורכ בשנת 1928. כאשר עברו דוברי הג'ודזמו לכתוב את שפתם באותיות רומאניות הם אימצו את מערכות האיות של הצרפתית, האיטלקית, התורכית המודרנית והקרוואטית כדגמים לחיקוי. תוצאות חלקיות של חיקוי זה ניתן לזהות כיום בכתבי-עת בג'ודזמו, כגון: *La Lettre Sépharade, Aki Yerushalayim, Şalom* המופיעים בפריס, בירושלים ובאיסטנבול.

מבחינה היסטורית, רוב היצירות המרכזיות שהופיעו בג'ודזמו נכתבו בכתב רש"י. חלק קטן יחסית של הפרסומים (במיוחד תרגומים או עיבודים של טקסטים קדושים מן המאות השש-עשרה-השמונה-עשרה) הופיעו באותיות עבריות מרובעות עם או בלי ניקוד. לצרכים יום-יומיים אישיים (כתיבת מכתבים, מסמכים משפחתיים, ניהול חשבונות עסקים וכד') וקהילתיים השתמשו דוברי הג'ודזמו בכתב הסוליטריאלו, כתב-היד המסורתי שמקורו בספרד בימי הביניים.

אם ברצונכם לפתח גישה אל המגוון העצום של הכתבים שהופיעו בג'ודזמו במשך שש מאות השנה האחרונות, עליכם להכיר את מערכת האיות המסורתי בכתב המרובע, בכתב רש"י ובסוליטריאלו וכן לשלוט במערכת הדקדוק ואוצר המילים של שפת הג'ודזמו. לימוד שיטתי של ספר זה יקנה לכם כישורים אלה.

0.2 מערכת ההגאים של הג'ודזמו הכלל-עות'מאנית

בטבלאות הבאות, הסימנים בכתב רש"י הם אלה המוצעים בספר זה לכתיבת הג'ודזמו. האותיות הרומאניות בין הסוגריים המרובעים הן הסימנים שמציעה ה-International Phonetic Association לתעתוק הגאי הג'ודזמו. האותיות הרומאניות שאינן בין סוגריים מרובעים (שהן המקובלות יותר בקרב הדוברים) מוצעות כאן לרומאניזציה של הג'ודזמו.

0.2.1 התנועות (על פי טרפז התנועות) וכתבן

[i] i	[u] u
[e] e	[o] o
[[a] a -/ǝ(-)	

שיעור א

פרימה ליסיין

א. לה קלאסה דיל ג'ודיזמו

אין לה פרימה ליסיין דיל ג'ודיזמו, לוס אליצ'וס סי אמנז'אן אה איסקריצ'יר אין ליטראס די רש"י. איל מאאיסטרו צ'ה אל טאבלו אז איסקריצ'י לאס ליטראס אנסינה:

א	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא
א	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא
(א)	(ב)	(ג)	(ד)	(ה)	(ו)	(ז)	(ח)	(ט)	(י)	(יא)

יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב
יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב
(יב)	(יג)	(יד)	(טו)	(טז)	(יז)	(יח)	(יט)	(כ)	(כא)	(כב)

כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל	לא	לב	לג
כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל	לא	לב	לג
(כג)	(כד)	(כה)	(כו)	(כז)	(כח)	(כט)	(ל)	(לא)	(לב)	(לג)

לד	לה	לו	לז	לח	לט	מ	מא	מב	מג
לד	לה	לו	לז	לח	לט	מ	מא	מב	מג
(לד)	(לה)	(לו)	(לז)	(לח)	(לט)	(מ)	(מא)	(מב)	(מג)

דיספואיס, איספליקה איל מאאיסטרו איל סיסטעמה די טראנסקריפסיען אז לוס אליצ'וס אימפיסאן אה איסקריצ'יר.

מאאיסטרו: יוסף, צ'ין אל טאבלו, טומה און טיבישיז: אז איסקריצ'י לוס ציירצ'וס "שאצ'ון", "אז'ו", "גאפיאר", "ג'ידיו", "סאצ'יר".

[יוסף צ'ה אל טאבלו אז איסקריצ'י: "שאצ'ון", "וג'ו", "גאפייו", "ג'ידיו", "כאצ'יר".]
מאאיסטרו: איי ירוס אל טאבלו, קלאסה?

אסתר: סג, סנימור מאאיסטרו. אין איל ציירצו "שאצון" קאלי אגוסטאר און רפה אינדיצה דינה ציט. "אחור" קירי אונה אלף אל פרוספייו דיל ציירצו אז אונה זין אין צים דינה גימל. אין "גאפיאו" סי קירי און פונטקו אין צים דיל רפה אינדיצה דינה גימל, אז לאס ליטראס "-יאו" אין צים די "-ייו" אל קאצו. איל ציירצו "ג'ייו" אימפיסה קון גימל אז ט קון גימל, אז קאלי אגוסטאר אונה סורק דיבאשו דינה פרימה יוד. אין "סאביר" סי קירי אונה סיט, אז ט אונה קף, אל פרוספייו דיל ציירצו.

מאאיסטרו: מויי צואיע, אסתר. אלורה צין אל טאבלו, טומה און טיביסיר: אז אינדיצה איסטוס ציירצוס.

[אסתר צה אל טאבלו אז איסקריצי: "שאצון", "אחור", "גאפיאו", "ג'ייו", "סאביר".]
מאאיסטרו: אגורה, איי מאס ירוס אל טאבלו?
שרה: ט, סנימור.

מאאיסטרו: צואיע! יוסף, טומה און לאפ או אונה פינדולה אז איסקריצי אין טו טיפטייר:
"שאצון", "אחור", "גאפיאו", "ג'ייו", "סאביר".

רשימת המילים¹

*איליצה, לה תלמידה	*אגורה עכשיו
*איליצו, איל תלמיד	*אגוסטאר להוסיק
*אימפיסאן (אה) מתחילים/ות (ל-)	*אה ל, אל
*אימפיסה (אה) מתחילה (ל-)	*או או
*אימפיסזו, איל התחלה, תחילה	*אחור, איל עין
*אין ב-	*אומברי, איל איש
אין צים די במקום	*און אחד, כלשהו (לפני שם עצם
אינדיצה! תקף!	זכרי)
*אינדיצה (אינדיצה) די על, מעל	*אז ר-
*איסטטה' הנו/הנה, נמצאת	*איי יש; האם יש?
*איסטוס (ה)אלה (עם שמות עצם	*איל ה- (תווית היידוע המופיעה לפני
זכריים)	שם עצם זכרי יחיד)

¹ מילים המצוינות בכוכבון שייכות לאוצר המילים הבסיסי של הספר. הקוראים צריכים לשנן אותן כיוון שלא תופענה שוב ברשימות המילים. מילים ללא כוכבון פחות בסיסיות ותופענה שוב ברשימות המילים. מילים לאחר קו נטוי ובין סוגריים הן צורות חלופיות אזוריות או סגנוניות.

קטעי קריאה נוספים

א. טריאקי די סיגארו

סיינדו קי די אזיר אוינה פואזיאה איל גוסטו מי צײַט,
און פוקו צום צו אללאר די מי מאלדיגו צײַט:
ח״ם שבתאי לו יימאמום אה איסטי ריגאלאדו,
קי דײַאה די שבת קיטה איל ריפחו דיל צײַנדאדו.
אוינה די צײַרסי, אוטרה די קונטארסי, לה מאנייה קי טייני,
דילה אורה קי אינסיידין לאמפארה אסטה קי לה דיל גײַגארו צײַני.

קבלת שבת לו אימפיסה אה קאנטאר קון גריטוס דימודאדוס,
קחה קי לום קי דחין קון איל ערצײַט טיינין לום אוואדוס טאפאדוס.
אז סײַ אוינה קריאטורה, די ריספונדיר אמן מאנקאר,
סי פיליאה קון טודוס אז סײַ מאטה קון איל פאלדי.
לאס קריאטוראס קי ייה לו קוטסין, סי מיטין אה צורלאר,
איל אויט לו מזרה אז סי ריא, איל אוטרו לו טומה אה אפונטאר.
אלורה איל אצרי לה בוקה אז אימפיסה אה מאלדיזור
אז טודוס קי ייה סי איספיראצאן אה איסטי, סי מיטין אה ריאיר.

אין פײַן, ערצײַט ייה איסקאפו, קי טינקה לו דײַשירה,
פורקי דידזיגאלדה פאמיאה, לה עגי קי איספירה.
איל אחארצה אלה רוביסה פורקי באשאס סאליירון לאס פיטאס
אז אה קאדונה, סײַ אצה, פורקי קימו לאס פיפיטאס.
אז שימוניקו, פורקי ע סי מודו, ייה קומייו דוס גאקיטומס,
אז איסטונסיס אים קייף די צײַר לה מוזיקה די גורומס.
דיספואיס די קאנטאר לה יודוך רעיני, קאאינדולי סואיניו,
סי צײַי און בוקאל די קאצײַ אז סי איגה קומו און ליניו.

דינאלדורגאלדה, אנטים די אמאסיקיר, ח״ם שבתאי סי ליצאנטה,
קון סײַ דילסי צום די קואירט, לאס בקשות מוס קאנטה,

אז איל צחינדאלדו אינטיירו מיטן אין פייס דוס אוראס אנטיס דיל ד'אה
 אסטע קי אים לה אורה די מפילה אז לה אילה די מי ט'אה.
 אוינה אורה דיספואיס, איל בולטה דיל קהל, לאצאלדו די אמברי,
 לוס גואיצום סי סאלטארון: לה רוציסה איסקופי סאנגרי.
 "סייטי פאטאקאס סי פואירון אל קאנייוו אחו פאטרון דיל מוגדו"
 דיזי ח"ס שבתאי, דיספואיס די פארטיז אויט אז סיגוגדו.
 "סיימיר דיל מוגדו, אפיאלדאלדום די שבתאי אז ארימאטאלדי די אלאלדו
 אה איסטע מאלדוגה מוזיר קי מי דה גואיצו סאלטאלדו".

איסקאפאנדו די פיליאר קון לה רוציסה, אימפיסה קון קאדונה,
 אינקולגה אה שזמונקו אז מאלדזי אל די לה קונה.
 אין פֿין אים קי שבת אינטיירו, אסטע קי סי אזי אורה די פֿוימאר,
 איל ע אזי קי מילדאר אין לשון אז אין לאדיט פיליאר.
 מה, יו, פור ע דיספלואיר אה ח"ס שבתאי, מאס ע איסקריצו,
 אז אוטרה אורה צום קונטו מאס, סי איל דייו מי דישה ציצו.

איזאק ארדיטי?

רשימת המילים

סי מיטין אה צורלאר מתחילים	אואלדו, איל אוזון
ללעוג	טייכן לוס אואלדום טאפאלדום
צקשום [צאקאשול], לוס תפילות	מכסים את אוזניהם
הנאמרות באשמורת הבוקר	אילה, לה עזיבה, יציאה
צחינדאלדו, איל שכונה	אינטימירי /-סיי- / להדליק
גואיצו, איל גיצה	אינקולגאר לתלות
גוסטו, איל רצון, תיאבון	אפוינטאר לציין, לתקן
גריטו, איל צעקה	אפיאלדארסי (די) לרחם (על)
גאקיטוין, איל מכה, "בוקסי"	ארימאטאר לסלק
קומיר גאקיטוים לקבל "בוקסיס"	ארימאטאלדי! סלק בשבילו!
גודוין, איל בכיין; מזרקה חמה	צאשו נמוך, שטוח
גוגאר, איל סיגריה	בולטאר לחזור
דיזוגאלדו ביש מזל	דוקאל, איל בקבוק, קנקן
דימאלדוגאלדה השכם	צורלארסי (די) לצחוק (על), ללעוג
דימאלדו משונה	(ל)

מילון ג'ודזמו-עברי

א

אצ'ימ, איל עתיד	אאוואָר רגיל
אצ'יר יש, להיות ל-	אאוין עדיין
אצ'ירגואינסאָדו מבוש	אאוין קון טוהו למרות זאת
אצ'ירגואינסאָר לבייש	אאוין קי אף על פי ש-, אפילו אם
אצ'ירגואינסאָרסי להתבייש	אאוואַרסי להתאחד
אצ'ייס, לוס רכוש	אאלי שם
אצ'לאָר לדבר	אאידאָדו ב/בת - (שנים)
אצ'לה, לה דיבור, דבר	אאיינה עדיין
אצ'ליסטון פטפטן	אאיינה מיד
אצ'ניגאסיין, לה מסירות	אאסייאו, איל מצרי
אצ'ניעני חסר, נעדר	אאיעטו, איל מצרים
אצ'ראסאָר לתבק	אאיר, איל אוויר
אצ'ראסאָרסי להתתבק	אצ'אגאר לאט
אצ'ראסו, איל חיבוק	אצ'אטיזיר(סי) (סוֹבֵר) להכות (את, על)
אצ'רה' יהיה/יהיו	אצ'אנדונאר לנטוש
אצ'רהס [אצ'ראס] (שם גבר)	אצ'אנסאָר לחסוך
אצ'ריל! הלו!	אצ'אנסטאָדו, איל משביע הרצון (=אלוהים)
אצ'ראַרסי למצוא מחסה	אצ'אנסטאָר להספיק
אצ'ראַגו, איל מחסה, מקלט	אצ'אנסטאָ די
אצ'ראַר לפתוח	אצ'אנסטיסיר להספיק
אצ'ראַריל איל מיאיוו להבהיר ל/לה/לך	אצ'אשאָדא, לה נולת
אצ'ראַק(י), איל תירוץ	אצ'אשאָר לרדת
אצ'ראַקיס די בגלל	אצ'אשו אריצ'ה
אצ'ראַקיס קי מאחר ש-, בגלל ש-	אצ'רסי די אצ'אשו אריצ'ה להתחפך
אצה (ש)יעשה/תעשה/תעשי (מקור הפועל =	אצ'אנסטו אוגוסט
[צ'אויז])	אצ'ה, לה שעועית
אצהו עשה!עשי! (בנימוס)	אצ'ואיל, איל סב
אגואה, לה מים	אצ'ולטאָר להפוך, לסובב; להתזיר
אגואה רואדא, לה מי ורדים	אצ'וקאטו, איל עורך דין
אגוילו תד; חרף, חכם; עז	אצ'וקאטימאה, לה עריכת דין
אגוועאמייעו, איל אספה	אצ'אה היה/הייתה/היו
אגוועאָר לאחד; להוסיף	אצ'אה די היה צריך ל-
אגוועאָרסי להתאחד; להתוסף	אצ'יראָרסי לשתות; לשאוב
אגוסט(ו) אוגוסט	אצ'יו, איל דעה
אגוסטאָר להוסיף	אצ'יין, איל מטוס
אגורלנאניו אשתקד	אצ'יעו פתוח

אגורה עכשיו, כעת
 אגורה + ביטוי זמן לפני (זמן)
 אגועאר לקבל, להסכים ל-
 א'גילה, לה נשר
 אגילי, לה חיפון
 אגיעני, איל סוכן
 אגיקטעו, איל שם תואר
 אגראלער לשמה, למצוא חן
 אגרו חמוץ, מר
 אדאפטאסיר'ן, לה עיבוד, אימוץ
 אדאפטארסי (אה) להתאים את עצמו (ל-)
 אדירציי, איל תואר פועל
 אדולער לתקן
 אדולטער להתמתק
 אדופטער לאמץ
 אדזא, איל ברכת פודה
 אדייערו בפנים, בתוך; פנימה
 אדייערו די בתוך
 אדילטעאר להתקדם
 אדילטערי קדימה
 אדילטערי! הלאה! קדימה!
 אדייעני, איל חבר (בארגון וכו')
 אדייקארסי לפנות בדברים
 אדייקסן, איל כתובת
 אדמיניסטראטור, איל אמרכל, מנהלן
 אדמיניסטראטעו מנהלי, אדמיניסטראטיבי
 אדמיראל'י ראוי להערצה, נערץ
 אדמיראל'לימיני באופן ראוי להערצה
 אדמיראל'ו נערץ
 אדמיניסטראטור'ן, לה הערצה
 טיימר אין אדמיניסטראטור'ן להעריך
 אדמינאר להעריך, להתפעל מ-
 אדקימיר להשיג, לרכוש
 אדר טע [אלער שיני/סיני] חודש אדר ב'
 אדריקארסי לפנות בדברים
 אדירי לדחוק
 אה אל, ל-; אצל; ב-; המאופיין על ידי;
 כפול
 אה אינו אה אינו אחד אחד
 אל דיאה ביום
 אלה אינה/אלאס דוס בשעה אחת/שתיים
 אלה נוגי בליחה
 אה פוקן אה פוקן לאט לאט; כל פעם קצת
 אה קאל'ו די בגלל

אה'ה רנה [א'ה'ה רל'ה'ה], לה אהבה
 רוחניות/דתית גדולה
 אה ערל'יערו דרך
 אה קולאס לבד
 אה פויטור/אפויטעו מיד
 או או
 או... או... או... או... או... או...
 אואל'ו, איל אוזון
 אואל'ר לשמוע, להאזין
 או'ה, לה ענב
 אונטעיינר (נטייה: כמו עיירה) לרכוש; להשיג
 או'ליקסיר לציית
 או'ה'ה, לה קבשה
 או'לינגאל'ו חייב
 קיר או'לינגאל'ו די להיות חייב ל-
 או'בראך, איל עבודה, ספר
 או'ברה, לה עבודה; ארגון, אגודה, קופה
 או'גאל'ו, איל שמינית
 או'גאניו השנה (הזו)
 או'ו שמונה
 או'גוסט (ו) או'גוסט
 או'גוסטיעווס שמונה מאות
 או'גיל'ו (ו) שמיני
 או'גיטה שמונים
 או'ה'ה, לה חדר
 או'דיקן, איל סדר
 או'דיקן, לה הוראה, פקודה
 או'דיקטאר (אה) לסדר, לחבר; לצוות (ל-),
 להנחות (ל-)
 או'ה'ה, לה מבט
 או'ה'ה'ה, לה חוצפה
 או'ויר להשתמש; לנהוג, לעשות דרך שגרה
 או'ה, לה עלה; דף
 או'ו, איל נוהג, מנהג, הרגל
 או'ו, איל עין
 או'ו מאל'ו, איל עין הרע
 או'די' (שם אישה)
 או'ו נהדר! איזה יופי!
 או'ו, איל עוד (כלי נגינה מזרחית)
 או'טיג'י, איל גון עוד
 או'ו, איל מכונת
 או'טוב'ס, איל אוטובוס
 או'טומאנו עות'מאני
 או'טומנה, לה סתיו

מילון עברי-ג'ודזמו

א

אופן לה מאנירה, איל מדו, לה סורטי
 באופן כללי אין ג'יראל
 באופן פתאומי אין סוי'צטו/סוי'פיטו
 באופן ש- די מדלו קי, די מאנירה קי, די
 סורטי קי
 אוצר איל ערוורו, לה תאזני, איל סיליירו
 אוצר מילים איל צ'וקצולארייו
 אוקטובר אוקטובר
 אור לה לוס (רבים לויס); לה לויצרי
 אורח איל מוסאפיר
 אורד לה לרגור
 אורן איל פינז
 אושר איל גוסטו, לה אליגראסיה
 אות לה ליטרה
 אותה לה; (לאחר מילת יחס) אלייה
 אותו לו; (לאחר מילת יחס) איל
 אותו (דבר) מיזמו
 אותו הדבר לו מיזמו
 באתו זמן (ש-) אין מיזמו טיימפו (קי)
 באתו רגע אל פונטו
 אותי מי; (לאחר מילת יחס) מי
 אותך [מתוך קרבה] טי, (לאחר מילת יחס)
 טי; [בנימוס] לו/לה (לאחר מילת יחס)
 איל/אילייה; [בנימוס רב] צ'וס, (לאחר מילת
 יחס) צ'וטרקס/-אס
 אותם/ן לוס/לאס; (לאחר מילת יחס)
 אילייוס/-אס
 אותנו מוס; (לאחר מילת יחס) מוטרקס/-אס
 אז אסטוטנס; אלורה
 אזור לה פארטי, לאס פארטיס
 אזכרת נשמות לה אזכרה [איסקארה] (רבים
 -ומ [איל])
 אזרח איל סיבדאדינו
 אח איל אימאנו
 אחד אונטו(1); (כלשהו) אלגוינטו(1)
 אף לא אחד דינגונו, מנגונו

אבא איל סנייור
 אבטיח איל קארפויס
 אבי הבן איל פארדו
 אביב לה פרימאצ'ירה
 אבל אמה, מה
 אבן לה פיילרה
 אבן טובה לה ג'ייה
 אבקה לה פולרה
 אגודה לה אוניוין; לה אוצרה, לה סוגיטה'
 אגוז לה מואיס
 אדום קורילאדו/קולוראדו
 אדון איל סנייור, איל מוסייו, איל גילנצ'י; איל
 פאטרין
 אדוני סנייור, אילי'נדזס
 אדם לה פריסונה
 אדם כלשהו קינקיירי
 אה! אחו
 אהב (לאהוב) אמאר
 אהבה איל/לה אמור
 אהוב איל אמאדו, איל אמור, איל קירדו
 או או
 או... או או... או
 או! אחו
 אוגוסט א(1)גוסט(1), אצ'גוסטו
 אוהל איל גאדיר
 אוויר איל אויר [אצ'יר]
 אוון איל אואלדו, לה אז'רה
 אוי (לוי); גוא'יו אייו אמא'ין!
 אוכלוסיה לה פופולאס'יין
 אולם (מילת חיבור) פיר'
 אומה לה גאס'יין
 אומלל דיגראס'יאלדו
 אומן איל ארטיסטה
 אומץ איל קוראץ
 אוסף לה קוליקס'יין
 אופי איל קאראקטיר